

ÉRTESÍTŐ.

Téves állítások dr. Pauer Imre úrnak dr. Horváth Cyrill fölött tartott emlékezésében.

(Ez emlékezés fel lett olvasva a M. T. Akadémia 1885. évi nov. 23-iki összes ülésén és nyomtatásban megjelent a M. T. Akadémia kiadásában.)

Az igazság kényszerít a jelen felszólalásra, mivel Pauer úr emlékezésében oly nézetek és állítások foglaltatnak, melyek az igazsággal ellenmondásban állanak.

Mielőtt az emlékezését olvastam volna, a „M. Philos. Szemle“ ez évi I. füzeté következőleg figyelmeztetett az ellenmondásra: „... míg egyik tanítvány, tudniillik Nemes, Horváth Cyrill philos. rendszerének *középpontját a concretismusban találja*, egy másik tanítvány s egyúttal akadémiai tag, dr. Pauer Imre, miként ezt csak a minap hallott akadémiai emlékezése tanúsítja, *tudni sem akar Horváth C. concretismusról*, sőt, mint mondja, a szelid öreg hátrahagyott s általa átvárolt jegyzetei nem arról tanuskodnak, hogy a concretismus rendszerét akarta kidolgozni, hanem arról, hogy *egy bölcséleti nomenclatura* összeállításán fáradozott. Mindenesetre kívánatos volna, hogy *ez ellenmondást* itthon s minél hamarább tisztázzuk. Ezt kívánja a szelid öreg emléke s a mi fontosabb, a magyar philosophia ügye“.

Mindennek olvasása engem bámulatba ejtett. Alig vártam tehát, hogy az emlékezését olvassam, mert ha a „Szemle“ által constatált dolog való, úgy az semmiesetre sem hagyható felszólalás nélkül.

Midőn az emlékezését megkaptam és átolvastam, teljesen meggyőződtem a „Szemle“ által említett dolog valóságáról. Sőt az emlékezés Horváth Cyrill philosophiájáról és rendszeréről még több oly nézetet nyilvánít, melyet a „Szemle“ nem érintett,* és pedig 1. hogy Horváth Cyrill eddig megjelent philosophiai munkái a „*készülő*“ concretismussal „*belsőbb szerves összefüggésben nem*“ állanak (17. l.); 2. hogy az, a mi eddig Horváth Cyrill „*rendszeréről ismertetésképen*“ megjelent, alig egyéb egyetemi előadásainak *jól-rosszul reproducált* részleteinél“ (u. o.); 3. hogy „*a nagy halmaz kézirat-csomagban a concretismusról csakis egy helyütt talált és itt is csak három oldalra terjedő fej-*

*) A Magyar Philosophiai Szemle Pauer úr emlékezését eddigelé még nem ismertette és így bővebb megjegyzéseket sem tehetett rája vonatkozólag. Az idézett megjegyzés csak mellékesen lett fölhozva Nemes dr. úr német nyelven megjelent művének ismertetésekor.

tegetést" (18. l.) Ezek mind oly nézetek, melyek a „Szemle“ által constatált és a „nomenclaturá“ra vonatkozó nézettel együtt az igazsággal merev ellenmondásban állanak. Következésképpen az emlékezés az igazság kimutatása érdekében szükségképpen kritika tárgyává teendő.

A mily helyesen ismerteti az emlékezés nagy philosophusunk életét; a mily élénken és hűen jellemzi őt, mint tanárt, költőt és philosophust: épen oly nem helyes bölcsészetének és rendszerének ismertetése, mivel tévedésen alapszik. Ezt bizonyítják a következő pontok.

1. Az emlékezés ismertetvén Horváth Cyrill philosophiai műveit (16. l.), a rendszerrel való viszonyokról a 17. lapon így szól: „Horváth Cyrill sajátos rendszerével, mint talán e rendszernek egy-egy részdarabja vagy vázlata, valami bensőbb szerves összefüggésben egyikök sem áll“.

Ezen ítélet kellő logikai alappal nem bír, mivel az emlékezés t. szerzője bölcsészünk philosophiai művei és rendszere közti viszonyt nem a *philosophia eszméje és rendszere közti belső szükségképeni összefüggés*, hanem a munkának, mint „részdarabok“-nak és az „egyes reflexiók“ vagy „ráutalások“-nak a készülő rendszerre („melyet Horváth Cyrill concretismusnak nevezett“) való *külső vonatkoztatási szempontjából tekint*. Helyezkedjünk azonban az említett összefüggés álláspontjára, hogy fölfedezhessük Horváth Cyrill összes philosophiai művei és a concretismus közti belső szerves viszonyt.

Midőn a concretismus lényegét ismertettem*), nemcsak az egyetemi előadások alapján készített jegyzeteimre, hanem Horváth Cyrill művei közül különösen „Apáczai Csere János, mint bölcsész“ és „A philosophiai módszerek akadályai“ című műveire is támaszkodtam, mint különösen olyanokra, melyek a philosophia eszméje és rendszere közti belső szerves viszonyt a legegyszerűbben tüntetik elő.

a) Az első munka 11. lapján Horváth Cyrill a philosophia eszméjét objective szervezőnek (organisator), a rendszert szervezetnek (organismus), a kettő közti belső viszonyt szervezésnek (organisatio) vagyis *philosophálásnak* nevezi. E felfogásból a concretismus lényege és alkalmazása világlik ki. Mert mi a concretismus lényege Horváth Cyrill szerint? *A concretismus lényege az ellentétek kiemelése és kölcsönös vonatkozásuk folytán egységben való kiegyenlítésökben áll. Mindenütt tehát, hol ellentétek merülnek föl és ezeknek egységben való kiegyenlítésök érvényesítették, van concretismus, kiegyenlítési tétkedése pedig alkalmazását teszi. Itt α) a szervező, β) a szervezés ellentétek, γ) a szervezés pedig a két ellentét egysége.* Ime a concretismus és alkalmazása! A rendszert Horváth Cyrill „philosophiai rendszer“-nek is mondja, melynek, mint organismusnak az egyes philosophiai rendszerek részorganismusai. Alkalmazása föllelhető Cartesius. „cogito, ergo sum“ elvének fejtegetésében is. „Különösen megjegyzendő, hogy e tételben „cogito, ergo sum“, mely annyi, mint „ego sum cogitans“ a gondolás és lét közvetlenül azonosak (25. l.) *Az „én“-nek ellentétei α) a lét és β) a gondolás. γ) A kettő összerű egysége az én.* Ime a concretismus alkalmazása itt is, mely a munkának belső összefüggését e rendszerrel mutatja!

*) „M. Philosophiai Szemle“ IV. évfolyama I. füzetének 25., 26., 27. és 28. lapján.

b) „A philosophiai módszerek akadályai“ című munka 6. §-a szerint Horváth Cyrill a concretismus szerves viszonyát fejtegeti a philosophia eszméje, „az igazság és bizonyosság egységé“-vel. Idézhetem *e munka és a concretismus közti benső szerves összefüggés bebizonyítására az egész 6. §-t*, de ezt a „Szemle“ IV. évfolyama I. füzetében idéztem, s így csak arra utalok.

Még egy adat legyen itt fölemlítve a legutolsó értekezéséből.

c) A megboldogult bölcseész legutolsó értekezése „A philosophálás akadályai“ cím alatt jelent meg a „Szemle“ I. évfolyamában. Az egész értekezésben a concretismussal és alkalmazásával minden lépten-nyomon találkozunk. A sok kiemelhető mozzanat közül csak a philosophia eszméjét említem, melyet a „Szemle“ 23. lapján mint „az igazság és bizonyosság egységé“-t a concretismus szerint definiálja Horváth Cyrill, és pedig *a) az igazság a tartalom, β) a bizonyosság a forma és γ) a kettő összerűsége „az egység fogalma“*. Ebből látjuk először ezen értekezésnek „benső szerves összefüggés“-ét a concretismussal, *másodszor a philosophia eszméje itt előforduló definitiójának teljes meggyezését azon ismertetéssel, melyet én a „Szemle“ IV. évfolyama I. füzetének 29., 30., 31., 32. és 33. lapján az egyetemi előadások nyomán közöltem*. Ennélfogva az általam közölt ismertetés a concretismusról „jól“ volt „reproducálva“.

Így folytathatom Horváth Cyrill minden más megjelent műve szerves viszonyának kimutatását a rendszerrel. Azonban ennyi adatot is *elégséges bizonyítéknak* tartok azon tétel megdöntésére, mely szerint Horváth Cyrill megjelent műveinek egyike sem áll rendszerével benső szerves viszonyban.

A mondottakból tehát folyományképen következik, hogy ha „az olvasó magának“ Horváth Cyrill philosophiájáról és rendszeréről „alapos ítéletet“ akar formálni, úgy a philosophia eszméje és rendszere közti szerves viszonyt nem *puszta külső vonatkoztatás*, vagy „reflexiók“ és „raulások“, hanem az eszme és rendszer belső lényeges viszonyának szempontjából kell megítélnie. Ennélfogva *Horváth Cyrill rendszerét korántsem lehet „készülő“-nek mondani, mivel rendszere akkor keletkezett, midőn a philosophia valódi eszméjét „az igazság és bizonyosság egységét“, mely eszme felfogása szintén egy alkalmazott concretismus, nagy philosophusunk lángelméje föltalálta.*

2. Ny belső szerves viszony létezésén Horváth Cyrill philosophiai művei és rendszere között, nem osztható az emlékbeszéd által nyilvánított következő nézet sem: „az elhunyt . . . agg tudós . . . nagy balmaz kézirat-csomagá“-ban „kész rendszer nem talál“-ható.

Tekintsük először az emlékbeszéd által említett philosophiai részeket, melyek „a nagy halmaz kézirat-csomagá“-ban „az összes philos. disciplinák köréből“ előfordulnak. A másik tételt pedig, hogy t. i. „kész rendszer *nem talál“-ható*, a következő pontban foglalt tétellel kapcsolatban, mely szerint „a concretismus rendszere *egy helyütt“ mégis „talál“-ható*, fogjuk tárgyalni.

Horváth Cyrill philosophiája összes részein a philosophia eszméje és rendszere közti szerves viszony vonul át. Ezt láttuk előbb a megjelent philosophiai művek és a rendszer közti viszony méltatásából. Ezt fogjuk látni alább is, hol *az emlékbeszéd által a concretismus lényegének ismertetésére felhozott idézetek alapján a concretismus alkalmazását emeljük ki*. S mindezt azért, mivel a phi-

losophia eszméje a dialektikai vagyis concret módszer segedelmével *rendszeresítette* a bölcsészeti ismereteket szintúgy *önmagára*, mint *ideális, realis és concret részreire vonatkozólag*. Minden egyes kis ismeretmozzanatból tehát a philosophia eszméje, módszere és rendszere világlik ki. E tétel érvényes Horváth Cyrill logikája, metaphysikája, gnoseológiája, természetphilosophiája, psychológiája, ethicája, kosmológiája, bölcsészeti istentana, pantológiája és bölcsészettörténelmére nézve. E részek az emlékbeszéd szerint kéziratban vannak meg, „de teljesen befejezve“ nincsenek. (18 l.) A befejezetlenségnek egyedüli oka az volt, hogy az elhunyt bölcsész szakadatlanul gyűjtögette az ismeretanyagot, hogy a bölcsészeti részeket folytonosan fejlessze és tökéletesítse, *mivel célja volt a philosophia encyclopaediájának megírása*, a mint ezt halála előtt is néhány héttel egyik nagyérdemű rendtársának mondta. Ennélfogva téves az emlékbeszéd azon okoskodása, mely a kéziratokban előforduló „számtalan apró jegyzet-kivonat- és idézet“-ből *tévesen* azt következteti, hogy a megboldogult bölcsész „philosophiai műszótárt“ (22 l.) akart írni, vagy mint a „Philosophiai Szemle“ idevonatkozólag az emlékbeszédről találó anmegjegyzi: „egy bölcséleti nomenclatura összeállításán fáradozott“ volna. Egyedüli célja, a mint megjegyeztem, a philosophia encyclopaediájának megírása volt, melyben a gnoseológián belül a systematologia részben találta volna a már minden részében kifejtett és megállapított concretismus, mint „*a realismus és idealismus concret egysége*“ rendszeres helyét. Sajnos azonban, hogy a halál, mely bölcsészeti irodalmunkra oly kipótolhatatlan veszteséget okozott, megakadályozta a nagy philosophust philosophiai épületének teljes befejezésében. Mindamellett az épület nagyrészben már készen áll, csakis *szakértő befejezőre* van szükségünk.

3. Kérdés már most, hogy vajjon található-e a kézirat-csomagban is kész rendszer vagy nem. Az emlékbeszéd a 18. lapon azt mondja, hogy „kész rendszert“ Dr. Pauer Imre úr „*nem talált*“, alább pedig azt állítja, hogy a tisztelt szerző „a concretismust“ *mégis „egy helyütt“ megtalálta*. Ezen ellenmondás mindenképen az igazság kiderítését teszi szükségessé.

Mint hogy a concretismus rendszere az eddig mondottak szerint a philosophia eszméjétől elválaszthatatlan; mint hogy *minden philosophiai rész ezen eszme és rendszer módszeres kinyomata*: valótlannak tartom azon állítást, mely szerint Dr. Pauer Imre úr „a nagy halmaz kézirat-csomagban a concretismusról *csakis egy helyütt talált és itt is csak három oldalra terjedő fejtegetést*, ily cím alatt: Mi sajátképen a concretismus? S ez a rövidke vázlat az egész, a mit e rendszer lényegéről ez iratokból mondhatunk.“ (18. l.)

Ezen állítást megczáfolja részben az eddig megjelent philosophiai munkák és a rendszer közti szerves viszony fennebb kimutatása. Másodszor megczáfolják Horváth Cyrill egyetemi előadásai, melyeket mindig a concretismus álláspontjáról tartott. Harmadszor megczáfolja az emlékbeszéd által a concretismus ismertetésére *felhozott idézetekben előforduló concretismus alkalmazása*.

Horváth Cyrill megjelent philosophiai művei és a rendszer közti szerves viszonyt már fennebb kimutattam, és így csak reflectálok arra.

Hasonló szerves viszony létezett elhunyt bölcsészünk egyetemi előadásai és a concretismus között. *Egyetemi előadásait kéziratai alapján tartotta*. A böl-

csészet egyes részeinek tárgyalásakor, midőn *ellentétek* merültek föl, egész elragadtatással beszélt a *concretismus lényegéről és alkalmazásáról az ellentétek kiegyenlítésében*. Ritka volt az oly előadás, melyen az ellentétek kiegyenlítéséről, tehát a concretismus lényege- és alkalmazásáról is ne beszélt volna. Meglátásztott minden egyes előadásából, hogy a concretismus azon *általános gnoseologia alak*, mely a concret módszer segítségével a bölcsészeti ismereteket úgy a logikailag, mint metaphysikailag a philosophia eszméjével belső szerves viszonyba hozza. E viszonyt a „Szemlé“-ben közrebocsátott cikisorozataim a legvilágosabban ismertetik, s bárki azoknak figyelmes átolvasása után állításom igazságáról meggyőződhetik. E szerint Horváth Cyrill philosophiája és rendszere „ismertetésképen“ jól volt „reproducálva“.

Ha tehát a szerves viszonyt bizonyítják Horváth Cyrill megjelent philosophiai művei, másodsor egyetemi előadásai; úgy analogiai következtetés szerint *e viszonyoknak kell léteznie Horváth Cyrill összes kézíratai és a rendszer között is*. Következésképen „a nagy halmaz kézirat-csomag“-ban a concretismusnak nem „*egyhelyütt*“, s nem „*is csak három lapra terjedő fejtegetés*“-ben, hanem *mindenütt elő kell fordulnia*, mivel minden kis philosophiai ismeret, melynek sokasága „a nagy halmaz kézirat-csomag“ tartalmát teszi, a philosophia eszméje és rendszere szerves viszonyának módszeres kinyomata. A ki az ellenkezőt állítja, az nem látja az erdőt a sok fától. S hogy analogiai következtetésem teljesen helyes, azt az analogián kívül az emlékbeszéd által felhozott idézetekből fogom a legegyszerűbben bebizonyítani.

Tekintsük azonban egyelőre annak okát, hogy miért tárgyalta elhunyt bölcsészünk a concretismust *kizárólag* a gnoseológiában.

Habár a legbensőbb szerves viszony van Horváth Cyrill philosophiájának eszméje, rendszere és a kettő módszeres egységéből *öntudatos „tájékozottság, eligazodottság- és othonosság“-gat**, de nem „*folytonos tűnődés*“-sel (emlékbeszéd 21. l.) *létesített munkái, egyetemi előadásai és kézíratai* között: mindamellett ez nem zárja ki, hogy kézíratai között a gnoseológiát (ismerettan) tartalmazó kéziratban a concretismust, mint „*philosophiai rendszer*“-t**), a realismus és idealismus mellett ne méltassa tüzetesen, a mint tette ezt egyetemi előadásai alkalmával, midőn a gnoseológiát és a philosophiai rendszereket tárgyalta.***) A concretismusnak is, mint *philosophiai tanegészletnek*, meg akarta ezáltal az őt megillető helyet a philosophiai tudományok encyclopaediájában adni. Azért van a concretismus a gnoseológiában specialis tanegészlet alakjában tárgyalva. Azonban a megboldogult bölcsész tárgyalta a concretismust *logikai és metaphysikai tényezőinél fogva* a logikában és a metaphysikában is. Ott, mint *formai*, itt, mint *tartalmi* lényegességet. A gnoseológiában csakis mint *rendszert* kívánta méltatni, *mely α) a formai, β) a tartalmi és γ) az összerű lényegességet egyesíti magában*.

*) L. a „M. Philosophiai Szemle“ I. évfolyama első füzetének 19. lapját.

**) „Apáczai Csere János, mint bölcsész“ 11 l.

***) Az általam közölt idevonatkozó terjedelmes ismertetés a philosophiai rendszeréről olvasható a „Szemle“ IV. évfolyama V. füzetének 342., 343. és 344. lapján.

Mit látunk már most Dr. Pauer Imre úr idézeteiből? Azt, hogy a rendszer logikai és metaphysikai lényegességeit nem ismervén föl, ezeket mellőzi, s csakis a gnoseológiából *egyoldalúlag* idéz, midőn az ismeret *ellentétes tényezőit* (objectum et subjectum), ezek kölcsönös vonatkozása által létrejövő concret kiegyenlítést az ismeret határain belül, s ezen kiegyenlítés eredményét, mint ismereti igazságot, idézi. Hasonlóképen a gnoseologiai systematológiából valók a concretismusén kívül a real-idealismus- és az ideal-realismusról felhozott idézetek is.

Következőleg a concretismus ismertetése egyoldalú és hiányos, mert egyoldalú és hiányos a concretismus alapjainak felfogása is. Nem csoda tehát, hogyha *ily* felfogás az emlékbeszéd szerint (20 l.) a rendszer elveit *minden oldalról föl nem ismervén*, „a philosophia egyes ágaira való alkalmazását és következetes keresztülvitelét nem talál“-ta „sehol“. Pedig ha az emlékbeszéd tisztelt szerzője a „M. Philosophiai Szemle“ tavali füzeteit figyelemmel átolvassa vala, könnyen meggyőződhetett volna a concretismus alkalmazásáról a philosophia eszméjének definitiójára és ágaira vonatkozó fejtegetéseimből, melyekkel Horváth Cyrill philosophiáját és rendszerét ismertettem. Másodszor meggyőződhetett volna *szembetűnő módon a concretismus alkalmazásáról saját idézeteiből is*. Az emlékbeszéd 18., 19., 20. és 21. lapján a következő idézeteket olvassuk:

I. „A concretismus oly philosophiai rendszer, melynek *lényege az ellentétek kiegyenlítésében áll . . .*“ Ezen ellentétek lényegén belül: a) a tartalom és b) a forma. A két ellentét kölcsönös föltételezése által létrehozott egység c) önmaga a rendszer. *Ime a concretismus alkalmazása saját lényegének fejtegetésében!*

II. Hasonlóképen a concretismus alkalmazása tűnik elő a tartalom és alak megfejtésében. A tartalmon belül: a) a közvetlen, b) közvetett és c) öszszerű igazság kiemelésében; az alakon belül a dialektikai módszer részegészeinek, t. i. a) az analytical, b) sytheticai és c) a kettő öszszerű egységének, mint dialektikai módszernek megkülönbítésében. (19. l.)

III. A tartalom és alak egysége maga a concretismus, mint philosophiai rendszer. *Ime a concretismus alkalmazása a rendszerre is, mint önmagában vett és megkülönbített egységre.*

IV. Hasonló alkalmazás létezik az *apró* betűkkel felhozott *idézetekben is*, pl. az ismeret föltételeire nézve, melyek: a) a subjectum, b) objectum és c) a kettő közti viszony. (19. l.) Mindegyik tényezőnek mivolta gnoseologicce a concretismus alkalmazása szerint kifejtetik. (20. és 21. l.)

V. Az emlékbeszéd 20. lapján fordul elő még egy idézet *nagyobb* betűkkel a rendszerekről: Ezeknek *történeti fejtegetésében is a concretismus alkalmazása tűnik elő*, u. m. a) real-idealismus, b) ideal-realismus és c) concretismus concretus.

Következőleg a Dr. Pauer Imre úr által felhozott *gnoseologiai idézetekből* nyomról-nyomra ki tudom mutatni a concretismus „alkalmazását és következetes keresztülvitelét“.

A mi pedig igaz a részről, az igaz az egészről is.

Kell tehát a concretismus alkalmazásának a gnoseologiai kéziraton

kívül a logikai, metaphysikai, psychologiai, ethikai stb. kéziratokban is előfordulnia, mivel a philosophia eszméje a rendszerrel való lényeges viszonya következtében szükségképen érvényesíti a rendszer alkalmazását is. A rendszer mindenütt való alkalmazása pedig szükségképen föltétezi *a concretismus mindenütt való létét is*, mert a mi nem létezik, az nem érvényesítheti önmagát *schol.*

Mikből következik, hogy mivel én Horváth Cyrill philosophiai munkáiban, egyetemi előadásáiban és az emlékbeszéd által felhozott idézetekben a concretismus lényegét és alkalmazását minden lépten-nyomon fölilem: kinek van tehát igaza, nekem-e, ki a „Szemle szerint Horváth Cyrill philosophiájának lényegét a concretismusba helyezem, vagy dr. Pauer Imre úrnak, ki a concretismusról hallani sem akar. A felelet igen könnyű.

Még egy észrevételt kívánok az emlékbeszéd egyik passusára tenni mely így szól: „Az agg tudós annyira elvonultan és magának dolgozott, hogy munkálatainak tartalmáról és irányáról — legalább alaposan — *nem értesülhetett senki*. . . . Mint egyik tanítványa s azontúl is *bizalmas embere*, a ki nemcsak sűrű magánlevelezés, de *többszörös személyes érintkezés által is folytonos összeköttetésben állottam az elhunyttal*, — magam is nem egyszer kértem tőle felvilágosítást e dolgozatáról, és iparkodtam eszme-cserét indítani a rendszer alapeszméje — és annak keresztülviteléről . . . de a jóságos mosoly mellett mely mindannyiszor ott ült barátságos arczán, soha sem nyerhettem sürgető kérdéseimre határozott választ.“ (17. és 18. l.)

Nem akarok az elhunyt bölcsész és dr. Pauer Imre úr közti viszony ismertetésébe bocsátkozni, noha jól tudom a megboldogult bölcsésztől, *hogy „személyes érintkezés“* — *ők az utóbbi években nagyon ritka volt*; hanem csak az én viszonyomat és más szaktársaim, különösen dr. Buday József úr, a „M. Philosophiai Szemle“ egyik szerkesztőjének viszonyát kívánom az elhunyt agg tudóssal megemlíteni. Akárminő kételyünk támadt philosophiai kérdésekben, tehát a rendszer tekintetében is, és ha mesterünktől szóval vagy írásban kérdezősködtünk, azonnal a *legnagyobb szolgálatkészséggel, nem tekintve bokros teendőit, alapos és kimerítő felvilágosítást adott*. Száznál többre megy a kezeimnél levő rendkívül becses leveleink száma, melyek fényesen tanuskoznak minden bölcsészeti kételyem eloszlatásáról. Még halála előtt egy pár héttel is kaptam a megboldogulttól egy *ily* tartalmú levelet.

Midőn e szerény észrevételeimet dr. Pauer Imre úr emlékbeszédére az igazság érdekében megtettem, *semmit sem akarok a t. szerző tudományosságából és philosophiai érdemeiből levonni*: hanem csak azt kívántam röviden constataálni, hogy hazánk elhunyt legjelesebb philosophusának bölcsészetét és rendszerét az ország első tudományos társulatának színe-jáva előtt föliletesen, hiányosan és tévesen ismertette, s ugyanott a szakavatott ismertetéseket elítélte. Ha az utóbbiak tekintetében így járt el, abban saját tetszését és belátását követte. Azonban *rendszeralapító* bölcsészünk, hazánk magyar Kantja, Hegele, méltán megérdemelte volna egykori tanítványától, ki állítása szerint „*bizalmas embere*“ is volt az elhunytnak, philosophiájának és concretismusának alapos és szakavatott ismertetését.

Ismételem most is, mint több más alkalommal, hogy *Horváth Cyrill concretismusa által rendszeralapító és lángelméjű bölcsész volt*, s mint ilyen örök emléket emelt magának philosophiai irodalmunkban. Elmondhatta tehát magáról Horatiussal: *Exegi monumentum aere perennius . . .*

Áldott legyen örökké dicső emléke!

Nagyvárad.

Dr. Nemes Imre.

A PHILOSOPHIAI FOLYÓIRATOKBÓL.

Philosophische Monatshefte. Redig. und herausgegeben v. C. Schaar-schmidt. 1886. 1—3. füzet.

A most megjelent három füzet jelen folyóiratnak 22-dik kötetét kezdi meg. Önálló cikkei a következők: 1. *Carl Gerhardt*-tól „Kants Lehre von der Freiheit, dargestellt und beurtheilt“. Szerzője az akarat szabadságának problémáját úgy véli legkönnyebben megoldhatónak, ha mindenki nem újból kezdi a kutatást, hanem a történelmileg fellépett tanok eredményeihez csatlakozva, folytatja a munkát. Maga ez irányban a Kant tanának előadásával kivánt a problema megoldásához járulni. Előadása következő pontokra oszlik: 1. Tárgyalja Kant viszonyát a problémával, általánosságban, s azt találja, hogy Kant szerint az emberi cselekvés szabad és kényszerű is legyen, s azért az elődök alternatívája „szabad vagy nem szabad“ helytelen volt. Szabad, mennyiben noumenon, kényszerített, mennyiben phaenomenon. 2. A szabadságot Kant az ethika alapjául tekinti. A szabadság pedig áll egyfelől függetlenségben természeti okoktól 2. önálló törvényhozásban azaz okságban erkölcsi törvények szerint. Az erkölcsi törvény az emberre nézve azonban csak Imperativus, mivel az ember nemcsak az értelmi világnak, hanem az érzékinék is tagja. 3. Hogy ezen ellentétet magyarázhassa, Kant az emberben kettős jellemet tesz fel, vagyis kettős cselekvési törvényt. Az egyik az empirikus, mely teljesen a tünemények törvényei alatt áll, a másik az intelligibilis, mely ezektől független, *önkéntes* causalitas. Amannak alapja emez: „ein anderer intelligibler Charakter würde einen anderen empirischen gegeben haben“. Amaz a maximák, emez az elvek forrása. Felelősség csak az intelligibilis char. miatt ér bennünket, mely Kant szerint szabadsága folytán nem változhatatlan, hanem nevelés által megváltoztatható. Ezen változás az által áll elő, hogy az ember az erkölcsi törvényt befogadja akarata indokául, tehát revolutió útján, melynek állandósítása gyakorlat (reform) által hozható elő. 4. Szerzőnk Kant tanában egyeztetetlen ellenmondásokat talál, melyeknek okát abban látja, hogy a tan kétféleképen van fogalmazva. A „szabadság“ neve alatt Kant két fogalmat foglal össze, melyek lényegesen különböznek egymástól. Ezen különbség a) a törvényekben és b) azon alanyban rejlik, melyeket Kant a szabadságra nézve feltételez. Az egyik értelemben vett szabadság törvényei csak az erkölcsi törvények, a másikban általában cselekvési törvények, tehát amott csak a jót, itt a rosszat is létesítők. A szabadság alanya pedig az egyikben az ész (= tiszta